

що передували каліцтву [3]. Таким чином, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, визначається на майбутній час, виходячи з даних, які належать до минулого часу.

Розмір відшкодування шкоди визначається, виходячи із вимог законодавства і виду відшкодування.

Пенсії обчислюються у відсотках середньомісячного заробітку. Якщо неповнолітній, який пропрацював менше 24 календарних місяців, звернувся за пенсією, його середньомісячний заробіток визначається способом ділення загальної суми заробітку за календарні місяці роботи на число місяців [2].

Якщо ж така неповнолітня особа пропрацювала менше одного календарного місяця і отримала каліцтво, яке призвело до інвалідності, то її заробіток за весь відпрацьований час ділиться на число робочих днів за місяць, обчислений в середньому за рік. У цьому разі для обчислення пенсії враховується не більше двох тарифних ставок (окладів).

Отже, шкода як умова деліктної відповідальності, яка завдана здоров'ю малолітньої особи (або неповнолітньої, яка ще не працює), виражається у збитках, які існують на момент нещасного випадку і в майбутньому.

При відшкодуванні шкоди, завданої ушкодженням здоров'я малолітніх осіб, їхня вина у завданні шкоди не враховується.

Література

1. Антимонов Б.С. Значение вины потерпевшего при гражданском правонарушении. – М.: Госюриздат, 1950. – 275 с.
2. Пергамент А.И. К вопросу о правовом положении несовершеннолетних // Учен. зап. ВИЮН. – М.: Госюриздат, 1958. – Вып. 3. – С. 62-69.
3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27.03.1992 // Зб. постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х.: Одісей, 2002. – 400 с.
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 // ВВРУ. – 1999. – № 46-47. – Ст. 403.
5. Свердлов Г.М. Охрана интересов детей в советском семейном и гражданском праве. – М.: Изд-во академии наук СССР, 1955. – 160 с.
6. Чорна Ж.Л. Цивільно-правовий захист майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб: Дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 2005. – 178 с.

УДК 347.65/68

Н.В. Фомічова

ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ У СПАДКОВОМУ ПРАВІ

Строки в цивільному праві є досить вагомою правовою категорією, яка зумовлює не тільки упорядкування цивільного обігу в часовому відношенні, а й забезпечує можливість здійснення та реалізації суб'єктами цивільних відносин своїх прав, спонукання зобов'язаних осіб до виконання своїх обов'язків та

можливість своєчасного захисту порушених прав учасників правовідносин. Цільове призначення строків сприяє визначенню їхньої правової природи, сутності та виявленню якісних методів застосування в конкретних правових інститутах та цивільних правовідносинах [2, с. 68].

Після другої кодифікації цивільного законодавства окремі проблеми, пов'язані з встановленням часу і місця відкриття спадщини, а також кому повинно перейти майно, в якому порядку та обсязі, висвітлювалися як радянськими, так і вітчизняними цивілістами, такими як: В. Васильченко, Л. Шевчук, Є. Рябоконт, Ю. Заїка, С. Фурса та Є. Фурса, О. Дзера, Є. Харитонов. Ці проблеми і дотепер залишаються в центрі уваги держави та кожної людини.

Спадкоємці як за законом, так і за заповітом набувають право на спадщину незалежно від свого бажання, вже внаслідок однієї події – факту смерті спадкодавця. Зміст цього права полягає в тому, що спадкоємцю надається можливість як прийняти спадщину, так і відмовитися від неї. При цьому не допускається прийняття спадщини за умови чи із застереженням, тобто воля спадкоємця має бути виражена однозначно – або приймаю спадщину, або ні [5, с. 303]. Спадщина (це спадкова маса, спадкове майно) за новим ЦК – сукупність прав та обов'язків спадкодавця, які переходять після його смерті до спадкоємців.

Законом передбачаються два види строків для прийняття спадщини – загальний і продовжений. За загальним правилом для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо спадщина відкривається в результаті оголошення громадянина померлим, то вона може бути прийнятою протягом шести місяців з дня набрання чинності відповідним рішенням суду [1, с. 28]. Необхідність встановлення цього виду строків обумовлена інтересами цивільного обігу в цілому, маючи за мету якнайшвидше усунення стану правової невизначеності, що виникає в разі смерті спадкодавця, коли жоден з правонаступників не вступив у цивільні права та обов'язки, що переходять у спадщину. За своєю юридичною природою цей строк є преклюзивним (пресікальним), оскільки його закінчення спричиняє втрату спадкоємцем права на прийняття спадщини. Преклюзивні (присікальні) строки встановлюють межі існування цивільних прав. Вони надають уповноваженим особам суворо визначений час для реалізації їхніх прав під загрозою припинення цих прав [2, с. 70]. Якщо ж спадкоємець у цей строк не прийме спадщину, то вважається, що він не прийняв її. У зв'язку з цим правила стосовно зупинення та переривання строків позовної давності не поширюються на строк, встановлений законом для прийняття спадщини. За загальними правилами порядку обчислення строків встановлений законом строк для прийняття спадщини, як і строк для відмови від її прийняття, починає свій перебіг з наступного дня, що слідує за днем смерті громадянина.

Однак не можна стверджувати, що спадкоємець втратив право прийняти спадщину в усіх випадках пропуску встановленого строку. Законодавець залишає можливість такому спадкоємцю за певних умов її прийняти. Стаття 1272 ЦК встановлює додаткові способи прийняття спадщини в разі пропуску звичайного строку. Це позасудовий та судовий способи встановлення додаткового строку для

прийняття спадщини. Зазначені способи є альтернативними (взаємозамінюваними) і такими, що доповняють один одного. Зі закінченням встановленого строку спадкоємець, виходячи з конкретних обставин, що склалися, може на власний розсуд скористатися як судовим, так і позасудовим способом встановлення додаткового строку для прийняття спадщини [1, с. 30]. У разі, коли інші спадкоємці, котрі прийняли спадщину, дадуть письмову згоду, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, має право її прийняти, відповідно подавши заяву до нотаріуса за місцем відкриття спадщини про прийняття останньої.

Якщо спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, не скористався позасудовим способом встановлення додаткового строку для прийняття спадщини або прийняття ним спадщини після закінчення встановленого законом строку є неможливим у разі незгоди будь-кого із спадкоємців, що прийняли спадщину, то за його позовом суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Однак у цьому разі необхідною умовою для винесення судом позитивного рішення про встановлення додаткового строку на прийняття спадщини є наявність поважних причин, через які спадкоємець пропустив строк для прийняття спадщини [5, с. 307]. Наприклад, спадкоємець не знав і не міг знати про відкриття спадщини внаслідок перебування на дійсній строковій військовій службі за межами України. Спадкоємець, якому за рішенням суду встановлено додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, повинен у межах встановленого судом строку прийняти спадщину шляхом подання нотаріусу за місцем відкриття спадщини відповідної заяви. Оскільки раніше видані свідоцтва про право на спадщину були отримані без врахування прав нового спадкоємця, нотаріус повинен видати нові свідоцтва про право на спадщину.

Разом з правом спадкоємця на прийняття спадщини в нього виникає в момент її відкриття і право відмови від спадщини як за законом, так і за заповітом [4, с. 1043]. Відмова від спадщини – односторонній правочин, який полягає у вчиненні юридичних дій, що свідчать про небажання спадкоємця отримати спадщину. Спадкоємець має право відмовитися від прийняття спадщини протягом того самого строку, який встановлений для прийняття спадщини. Оскільки відмова від спадщини може бути вчинена тільки після смерті спадкодавця, то відповідно, що така відмова, зроблена до смерті спадкодавця, не матиме юридичної сили.

За ЦК УРСР 1963 р. спадкоємцем, що відмовився від спадщини, вважався такий, який не вчинив жодної з дій, передбачених ст. 549, а саме: фактично вступив в управління чи володіння спадковим майном або ж якщо подав заяву про прийняття спадщини.

За новим ЦК спадкоємець вважається таким, що відмовився від спадщини, якщо він не подав заяву про її прийняття (крім спадкоємців, котрі проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини – ч. 3 ст. 1263, та спадкоємців, визначених ч. 4 ст. 1269 ЦК) [4, с. 1043].

Надаючи спадкоємцю право на відмову від прийняття спадщини, закон в той самий час не допускає відмови від прийняття спадщини за умови чи із застере-

женням. Відмовляючись від якоїсь однієї частини спадщини, спадкоємець відмовляється від усієї спадщини в цілому.

Закон також наділяє спадкоємця, який відмовився від прийняття спадщини, правом на відкликання такої заяви. Так, спадкоємець, що відмовився від прийняття спадщини під впливом помилки, тепер має можливість вирішити це питання в позасудовому порядку. Наприклад, спадкоємець помилково вважав, що його відмова від прийняття спадщини збільшить частку бажаного для нього спадкоємця, – насправді ж відбулося збільшення частки зовсім інших спадкоємців [1, с. 35]. Новелою ЦК є те, що вказану заяву спадкоємець може подати протягом строку, який встановлений законом для прийняття спадщини, і одночасно має право відкликати її. Раніше такого права закон спадкоємцю не надавав. Інколи при зміні обставин спадкоємець, який подав заяву про відмову від спадщини, мав бажання повернути назад право на отримання спадщини, але оформити це юридично вже не мав права, оскільки подав заяву нотаріусу про відмову від спадщини [4, с. 1044]. Для відкликання заяви про відмову від прийняття спадщини встановлено строк, який є рівним строку, встановленому для її прийняття.

У разі відсутності спадкоємців за заповітом та за законом, відмови від спадщини всіма спадкоємцями, позбавлення всіх спадкоємців спадщини заповідачем спадкове майно переходить до територіальної громади за місцем її відкриття. Така спадщина називається відумерлою. Але рішення про визначення спадщини відумерлою суд приймає не з власної ініціативи, а за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (ст. 1221 ЦК України). Таким чином, існують певні процесуальні гарантії, спрямовані в таких випадках на спадкове майно [5, с. 312]. Заява відповідного органу місцевого самоврядування про визнання спадщини відумерлою подається до суду за місцем її відкриття після закінчення одного року з часу відкриття спадщини. Суд також зобов'язаний відмовити в прийнятті відповідної заяви в разі її подання раніше встановленого законом строку. Без подання такої заяви неможливе судове визнання спадщини відумерлою, оскільки закон не визначає інших суб'єктів таких заяв. Дане правило, тобто вказівка на конкретного суб'єкта, до якого переходить спадкове майно, є ключовим при розкритті юридичного змісту спадкування відумерлого майна, оскільки інакше майно померлого вважалось б безхазяйним. Наступництво, що відбувається в разі набуття територіальною громадою відумерлої спадщини, є одним із випадків універсального цивільного наступництва. Звідси випливає встановлене законом правило щодо прямого обов'язку даного виду публічно-правових утворень задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця.

Внаслідок універсального характеру спадкового наступництва до спадкоємців переходять не тільки права (актив), що належали спадкодавцю, але і його обов'язки (пасив). Винятком з цього правила є лише зобов'язання боржника, які припиняються смертю фізичної особи [1, с. 50].

Якщо у спадкодавця за життя були борги і про них стало відомо його спадкоємцям, то обов'язок повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини після смерті останнього законом покладається на спадкоємців.

У разі, коли кредитор особисто стане відомо про відкриття спадщини після смерті спадкодавця (боржника), він має право поставити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від настання строку вимоги, але в межах шести місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини. Однак слід мати на увазі, що заявлені кредиторами вимоги до спадкоємців за боргами спадкодавця фактично не приводять до зміни строків виконання зобов'язання, у зв'язку з чим кредитор не має права вимагати виконання зобов'язання раніше обумовленого в ньому строку виконання.

Інколи, незалежно від обставин, кредитор не знає і не може знати про відкриття спадщини після смерті боржника (спадкодавця). У такому разі кредитор має право протягом одного року від дня настання строку вимоги поставити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину. Відповідно до п.10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами України справ про спадкування» від 24 червня 1983 р. № 4, встановлений ст. 557 УК УРСР шестимісячний з дня відкриття спадщини строк для пред'явлення претензій кредитора спадкодавця до спадкоємців подовженню не підлягає. Непред'явлення в зазначений строк претензій призводить до втрати належного кредитором права вимоги за боргами спадкодавця [4, с. 1051]. Однак це право не застосовується до зобов'язань, забезпечених заставою. Також не застосовуються зазначені строки при поставленні вимог потерпілими особами про визнання права власності, про відшкодування витрат з догляду за спадкодавцем під час його хвороби, на поховання спадкодавця, оскільки вони не випливають із зобов'язань спадкодавця, для яких встановлено обов'язок кредитора пред'явити претензію до спадкодавця.

Суб'єктивні права та юридичні обов'язки їхніх учасників виникають, розвиваються і припиняються в певний час. Дія самих законів також обмежена в часі. Строки, які встановлюються в цивільних правовідносинах як вияв соціального часу, є важливим правовим засобом цілеспрямованого регулювання діяльності громадян та організацій. Строки дисциплінують учасників правових зв'язків, забезпечують чіткість і визначеність у правах та обов'язках суб'єктів [3, с. 128].

Актуальність дослідження питань спадкування зумовлена зростанням значення приватної власності громадян і порядку її спадкування в умовах ринкової економіки, необхідністю розроблення правового механізму, який би належно міг захистити права та інтереси громадян України.

Література

1. Васильченко В. Коментар Книги шостої Цивільного кодексу України «Спадкове право» // Довідник нотаріуса. – К., 2006. – № 2. – 96 с.
2. Вахонева Т. Цільове призначення цивільно-правових строків // Цивільне право. – 2004. – № 9. – С. 68-71.
3. Луць В. Строки і терміни в новому Цивільному кодексі України // Методологія приватного права. – С. 128-132.
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відп. ред. О.В. Дзери; Кер. авт. кол.: Н.С. Кузнецова, В.В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – 1088 с.

5. Харитонов С., Дрішлюк А. Цивільне право України. Елементарний курс: Навч. посіб. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 352 с.
6. Цивільний кодекс України: Коментар – Х.: «Одіссей», 2003. – 856 с.

УДК 347.62

А. Овчатова-Редько

ПОХОДЖЕННЯ «ФАКТИЧНОГО ШЛЮБУ»

Згідно із сімейним законодавством України шлюбом вважається сімейний союз чоловіка та жінки, зареєстрований в державному органі реєстрації актів цивільного стану (ст. 21 СК України).

Отже, вітчизняному сімейному законодавству ніби відома лише одна правова форма шлюбних стосунків – шлюб, зареєстрований в державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Проте такий висновок суперечить положенням ст. 74 СК України, яка передбачає, що коли жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлене письмовим договором між ними. На майно, яке є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, поширюються положення глави 8 СК України («Право спільної сумісної власності подружжя»).

Таким чином, правове значення мають як шлюб, зареєстрований в державному органі реєстрації актів цивільного стану, так і спільне проживання однією сім'єю жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою.

Надання правового значення фактичним шлюбним відносинам є однією з новел вітчизняного сімейного законодавства. Оскільки раніше в Україні відповідні відносини не були предметом спеціального правового регулювання, це породжує значну кількість питань теоретичного і фактичного характеру.

Разом із тим фактичні шлюбні відносини, як соціальний інститут, виникли ще до появи держави і права і досить давно достатньо ретельно були врегульовані у деяких стародавніх правових системах, передусім у римському приватному праві. Ці обставини зумовлюють доцільність дослідження основних положень правового регулювання не лише офіційних, але й фактичних шлюбних відносин у Стародавньому Римі з метою встановлення в майбутньому можливості врахування їх при вдосконаленні вітчизняного сімейного законодавства.

Слід зазначити, що коли різним аспектам «офіційного» шлюбу було присвячено низку наукових праць [1; 2, с. 294-299; 3, с. 190-195; 4, с. 94-98], то інститут «фактичного шлюбу», як за римським приватним правом, так і за законодавством України, до цього часу практично не був предметом спеціальних наукових досліджень. Фактичні шлюбні стосунки за римським правом частково розглядалися в навчальній літературі з римського права [5, с. 282].